

AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİNDE (1999-2005) TÜRKİYE'NİN DEĞİŞEN İLETİŞİM POLİTİKALARI

Dr. Ayşe ASKER

ABSTRACT

Legislation, institutions and rules that determine the communication policies in Turkey have drawn on European ones since the founding of the Republic. Throughout the Turkish harmonization process with the European Union, communication policies have played an important role among the criteria for full membership to the Union. Turkey has tried to bring its communication policies in line with those of the Union in an attempt to fulfill the Copenhagen Political Criteria. In this process the most contentious issue between the Union and Turkey has revolved around the meaning of "freedom of thought." This study examines Turkey's responses to the "harmonization laws." The study argues that, with the help of EU monitoring, a more democratic understanding has been brought about in Turkish communication policies.

Keywords: EU, Deregulation, EU Commission Progress Reports, Communication Policies, Harmonization, Freedom of Thought.

ÖZET

Türkiye'de iletişim politikalarını belirleyen mevzuat, kurumlar ve kurullar başından beri Batı örnek alınarak oluşturulmuştur. Bu entegrasyonun devamı olarak nitelenebilecek Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde de, Birliğe üye olma yolunda konulan kriterler içerisinde iletişim politikaları koşul olarak önemli bir yer tutmuştur. Türkiye bu süreçte, Birliğe üye olmanın önkoşulu olan Kopenhag Siyasi Kriterlerini yerine getirmek için öteki alanlarda olduğu gibi iletişim alanında da yürürlükteki mevzuatını gözden geçirerek, Birliğin ortak iletişim politikalarına uygun hale getirmeye çalışmıştır. Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde, Türkiye ile Birlik arasında iletişim alanında en sorunlu konu "fikir özgürlüğü" olmuştur. Çalışmada bu konu özellikle "uyum yasaları" odaklı olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda Türkiye'nin daha çok "ulus-devlet" anlayışıyla bu konuda direncine rağmen, Avrupa Birliği'nin izlemeleriyle yine de yol alındığı ve genel olarak Avrupa Birliği sürecinin Türkiye'deki iletişim politikalarında görece daha demokratik bir anlayışın egemen kılınması yaklaşımını güçlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: AB, Deregülasyon, AB Komisyonu İlerleme Raporları, İletişim Politikaları, Uyum Süreci, Düşünce Özgürlüğü.

Giriş

Bir ülkede tüm alanlarda olduğu gibi iletişim alanında da belli politikalar oluşturularak bu politikalara uygun yol ve yöntemler izlenir. Tanımlanacak olursa iletişim politikası, "belli amaçların saptanması, araçların belirlenmesi, planların yapılması, kaynakların tahsisi, uygulamalar, denetim ve etki/sonuç araştırmaları/gözlemleri ile gelen iletişim ilişkilerinin yürütülme biçimi"dir (Erdoğan, 1997: 119). Bu tanımlama çerçevesinde bakıldığında, Türkiye'de iletişim politikalarının yazılı bir belgeye dayanmadığı eleştirileri anlam kazanır (Öngören, 1995: 17). Ayrıca bu konuda bir başka eleştiri noktası, politika konularının tartışılmadığı ve bu alanda genellikle "fiili durumlar" yaratıldığı (Kejanlıoğlu, 2004: 188) ya da "fiili durumlara" uygun politikalar yapıldığı şeklindedir.

Bütün bunlarla birlikte, “iletişim politikasını belirleyen yasalar, yönetmelikler ve diğer düzenleyici belgeler, bu alanda oluşturulmuş kurumlar ve kurullar vardır” (Öngören, 1995: 17) ve bunlar çoğu zaman Batı örnek alınarak oluşturulmuştur /oluşturulmaktadır. Ancak uygulamaya gelindiğinde farklılıklar ve sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni, alt yapıyı kendisi içsel olarak oluşturmayan/oluşturamayan bir ülkenin üst yapıyı da belirleyemeyişinde aranabilir.

Tarihsel açıdan, Osmanlı Dönemi'nde basın Batılılaşma hareketleri içinde yer aldığı ve basın politikasını belirleyen ilk yasanın da yakın ilişkiler içinde olunan Fransa'dan örnek alınarak hazırlandığı, daha sonra bu uygulamanın Batılılaşma hedefine yönelik Türkiye Cumhuriyeti'nde de sürdüğü izlenir. Bu uygulamada örnek alınan ülke ya da ülkelerin mevzuatları olduğu gibi alınsın ya da alınmasın, sonuçta uygulamada sorunlar çıktığında siyasal iktidarlar kendi otoriter yaklaşımları çerçevesinde kısıtlamalar yoluna gidebilmiş hatta bu müdahaleler içerik denetimine kadar uzanmıştır. Türkiye'de Batılılaşma yönünde izlenen liberal politikalarla önemli bir dönem olan Demokrat Parti Dönemi'nde (1950-1960) çıkarılan Basın Yasası, bunun bir örneğidir.

1980'lere kadar Türkiye'de basın politikaları, siyasal iktidarların yukarıda genel çerçevesini çizdiğimiz sınırları içinde kalarak mülk sahibi tarafından belirlenmiştir. Yayın alanında ise Batı Avrupa örnek alınarak “kamu hizmeti” anlayışı benimsenmiş ve bu alana yönelik yasalar ve yönetmelikler çıkarılarak bir yayın politikası oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu alanda siyasal iktidara bağımlı yayıncılığın en iyi örneğini de veren “1 Mayıs 1964'de, özel yasayla (özerk) tüzel kişiliğe sahip olarak kurulmuş, 1972'deki anayasa değişiklikleri ile (tarafsız) bir kamu iktisadi kuruluşu” olarak tanımlanmış olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) yayına başlamıştır (<http://www.trt.net.tr?Kurumsal/Tarihçe.aspx>).

1980 sonrasında iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin etkisiyle örnek aldığımız Batı Avrupa'nın iletişim yapısı ve sistemleri değişmeye başlamıştır. Bu süreçte önce 1970'lerde “önemli bir sıçrama yapan” iletişim teknolojileri (Kejanlıoğlu, 2004: 80), 1980'lerde nitel ve nicel değişimler sağlamış ve iletişim alanında basın dönemi sona ermiş ve medya dönemi başlamıştır (Kaya, 2009: 111). 1990'larda dünyada ekonomik ve siyasal alanda neo liberal yaklaşımların güçlenmesi, kapitalist sistemin mücadele ettiği düşüncelerin temsilcisi olarak sunulan Sovyetler Birliği'nin ve

bağlı ülkelerin ayrışması, rejim değişiklikleri, dünyadaki yeni ekonomik, siyasi istikamet in güçlenmesine paralellikler taşıyan iletişim alanında da kavram olarak “kuralların kaldırılması/serbestleşme” anlamına gelen deregülasyondan sözedilmeye başlanmıştır. Bu gelişmelerin etkisiyle de birçok Batı Avrupa ülkesinde yayıncılık sistemleri değişmiş ve kamu yayıncılığı yanında özel yayıncılık kuruluşları da yer almaya başlamıştır. Devletin bu alandaki rolü, alanı denetleyecek bir mekanizma ile sınırlı bir görünüme bürünmüştür. İlk bakışta ABD’deki sistemin Batı Avrupa’ya da sıçraması şeklinde değerlendirilebilecek bu süreçte, aslında örnek aldığımız Batı Avrupa için yeni ve hatta ayrıntılı kurallar sözkonusu olmuştur. Özellikle Avrupa Birliği (AB) Amerikan politikalarına karşı iletişim alanında da ortak bir politika oluşturmaya ve izlemeye başlamıştır.

Türkiye’de ise, 1980 sonrasında izlenen neo-liberal politikalar iletişim alanında da kendini göstermiştir. Bu süreçte ilk göze çarpan gelişme şudur: iletişim teknolojilerine olanak tanıyan Türkiye’de uydu ve özel yayınlar başlamış ve gecikmeli de olsa (frekans paylaşımı konuları askıda kalırken) yasal değişiklikler yapılmış ve iletişim alanı en önemli yatırım sektörlerinden birisi olmuştur. Bir diğer gelişme ise, 1959 yılında üyelik başvurusu yaptığımız Avrupa Ekonomik Topluluğu, bugünkü şekliyle Avrupa Birliği ile süren kesintili bütünleşme sürecinin hız kazanması ve bu süreçte Birliğe uyum için yapılan yasa değişiklikleri içinde iletişim alanına yönelik düzenlemelerin de yer almasıdır.

Türkiye’de hükümetler, Batılılaşma çerçevesinde değerlendirilecek, bunun kurumsal bir göstergesi olarak belirlenen AB ile bütünleşme sürecinde birçok yasa değişikliğini Birliğe uyum koşulları çerçevesinde yaparken artık örnek alınan Batı yanında küresel boyutuyla “denetleyen/kontrol eden” bir Batı vardır. Türkiye’nin izlediği neo-liberal politikalar içinde bu Birliğin özellikle ekonomik anlamda belirleyici hale geldiğini vurgulamak gerekir. Bu özelliğin bir sonucu olarak Birlik tarihinde tam üye olmadan Gümrük Birliği Antlaşması’nı ilk imzalayan ülke Türkiye olmuştur. Antlaşmanın imzalandığı günlerde de bu Antlaşma “sayesinde” Türkiye’nin Birliğe uyumunun “en kolay” ekonomik alanda olacağı görüşü önplana çıkmıştır. Bu görüşü destekleyen ise, ekonomide izlenen İMF politikalarının, AB’nin ekonomideki istekleriyle “örtüşeceği” görüşüdür (Dartan ve Hatipoğlu, 2005: 15).

Türkiye'nin izlediği neo-liberal politikalar içinde Birliğin ekonomik olarak belirleyici hale gelmesi etkisini iletişim alanında da gösterir. Bunun yansıması olarak AB ile bütünleşme sürecinde telif hakları gibi (teknik) konular kolaylıkla çözümlenirken düşünce özgürlüğü bağlamındaki konular sorun olmaya devam etmiştir. Bu konulardaki değişiklikler ancak AB'nin uyum sürecinde, yaptırımlara işaret eden yoğun eleştirileri ile birlikte yapılabilmektedir.

Yöntem

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin AB'ne uyum sürecinde (1999-2005) düşünce özgürlüğü, iletişim özgürlüğü konularında yaşanan sorunları özellikle bu dönem içinde çıkarılan birçok yasa değişikliği yanında iletişim alanını da içeren ve kamuoyunda “uyum yasa paketleri” olarak anılan paketlere yer vererek ortaya koymaktır. Bu sorunu tanımlama açısından AB'nin iletişim alanında istekleri ile Türkiye'nin bunu karşılama çabalarına bakılmıştır. Türkiye'nin mevcut iletişim politikaları ile AB'nin iletişim politikalarının kısaca verilmesi sorunun nereden kaynaklandığını ortaya koymak açısından önemli olacaktır.

Analiz ve Tartışma

Türkiye'nin 1980 Sonrası İletişim Politikalarında İletişim Alt Yapısının Öncelik Kazanması

Türkiye'de 1980 sonrasında izlenen neo-liberal politikalar iletişim alanında mevcut durumu değiştirecek oluşumlara yol açmıştır. Bu oluşumlar, “ticari yayın kuruluşlarının yurt dışından uydu aracılığı ile yayın yapmaları, bunlara yasaların açık hükümlerine rağmen hükümetlerin göz yumması, devlet yayın tekelinin fiilen kaldırılması, TRT'yi bir tür özelleştirme girişimleri” olarak özetlenebilir. İletişim altyapısında da başka sektörlerle karşılaştırıldığında çok önemli bir gelişme yaşanmış; iletişim alanı en büyük yatırım alanlarından birisi olmuştur (Kaya ve Alemdar, 1993: 32-34). Bunun sonucunda nicel olarak gelişen iletişim alanında sektörel bir yapı oluşmuş ve bu yapıya bağlı olarak mülkiyet yapısı ve ilişkileri kökünden değişmiştir. Ancak nicel olarak gelişen iletişim alanı hem erişim hem de özgürlükler yönünden aynı gelişmeyi göstermemiştir (bkz. Kaya, 2009: 233-283). Bu dönemin bir özelliği de

iletişim alanında fiili durumları yaratacak özel radyo-televizyon yayınlarının izin ya da düzenleme beklemeden başlatılması daha sonra bunun zorlamasıyla hukuksal düzenlemelerin yapılmasıdır. Bu uygulamaya en iyi örnek televizyon yayınları konusunda verilmiştir. Bu süreçte, önce PTT 26 Aralık 1988 tarihinde uydu yoluyla aldığı yabancı ülke yayınlarını kablo ile dağıtmaya başlamıştır. Bu uygulamaya daha sonra çoğunluğu muhalefetin elinde olan yerel yönetimler de, “iktidarın elinde olan TRT’ye rakip olur” düşüncesiyle çanak antenler kurarak destek vermişlerdir. Dönemin iktidar partisi ANAP, 12 Ocak 1987 yılında çıkardığı 3517 sayılı yasayla TRT vericilerini daha kolay tasarrufta bulunacağı Ulaştırma Bakanlığına devretmiştir. Bu düzenlemenin ardından Başbakan Turgut Özal’ın oğlunun da ortak olduğu STAR 1 Televizyonu 1990 yılında ilk özel televizyon olarak yayınlara başlamıştır. Bu yayını öteki özel televizyon ve radyo kanalları izlemiştir (Yengin, 1994: 79-171). Yayın ihlallerinin olması siyasileri yasal mevzuatı da değiştirmek zorunda bırakmıştır. Anayasanın ilgili 133. madde değişikliği 8 Temmuz 1993 günü yapılarak özel radyo ve televizyon yayınlarına olanak tanınmıştır. Ancak bu hükme dayanan radyo televizyon yasası Mecliste, 13 Nisan 1994 günü kabul edilebilmiştir. Bu yasada, 4 Kasım 1993 günü onaylanan Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi de gözönünde tutulmuştur. Bu sözleşmenin en önemli özelliği yayınlar, özellikle reklamlar konusunda taraf devletlerin uyması gerekli birtakım yükümlülükler getirmesidir (Aziz, 1993: 26-30, 54). Bu yasanın bir diğer önemli özelliği de yayın alanında düzenleyici kuruluş olan RTÜK’ü oluşturmasıdır. Fakat daha RTÜK’ün ilk seçimlerinde kamuoyunda siyasal yapıya bağlı bir organ izlenimi doğmuştur. Öte yandan telekomünikasyon alanında da aynı hukuksuzluk örneği verilmiştir. Tüm bu gelişmelerle birlikte AB’ye uyum süreci öncesinde Türkiye’de yayıncılık alanındaki yürürlükteki mevzuat ve uygulama sonuçlarını vermek AB ile uyum konusunda genel olarak yaşanan sorunları ortaya koyacaktır. Yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre bu konuda görünüm şöyledir: 3984 sayılı yasa genel olarak devleti ve resmi ideolojiyi korumayı amaçlamaktadır; bu amaçla RTÜK daha çok içerik denetimi yapmaktadır; buna karşın RTÜK temel görevlerinden biri olan frekans dağıtımını yıllardır gerçekleştirmemiş ve bu iş de sonunda Telekomünikasyon Kurumu’na devredilmiştir; RTÜK medyada çoğulculuğun korunmasında etkin değildir; RTÜK’ün reklam sürelerinin ihlal edilmesine reklam gelirinden %5 payı nedeniyle göz yumduğu öne sürülür; Türkiye kamu yayıncılığı

açısından pek çok Avrupa ülkesinden farklıdır, örneğin özel kanallar karşısında mali yönden güç durumda olan TRT'ye kamuoyu desteği, kamuoyu farklılıklarını yansıtmadığı için azalmaktadır; Türkiye'de medya profesyonellerinin çoğu sendikalı değildir (Bek, 2003: 251-253). Bu araştırmanın sonuçları toplu olarak değerlendirildiğinde daha önce değindiğimiz gibi özellikle bu alanda düzenleyici kuruluş olan RTÜK'ün siyasal yapıya bağımlı yapısından dolayı uygulamada sorunlar çıkmaktadır.

Türkiye'de basın özgürlüğü konusunda da ciddi kısıtlamalar bulunmaktadır ve tartışma konusudur. Özellikle Türkiye'nin olağanüstü koşullarında bu kısıtlamalar siyasi iktidarlar tarafından da artırılmıştır. Türkiye'de basın özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar çoğunlukla; “kişilerin, genel ahlakın, kamu düzeninin, kamunun huzur ve sükununun, meslek sırrının, adli görevlerin, devletin, basın araçlarının korunması yönünden” olmuştur. Bunların içinde de devleti korumaya yönelik kısıtlamaların geniş yer tuttuğu dikkat çeker. Bu kısıtlamaları, başta 1980 Anayasasının 26. ve 28. maddeleri olmak üzere, Türk Ceza Kanunu (TCK), Basın Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu gibi kanunlar sağlamıştır (Toroslu, 1999: 56-84). Bunun sonucunda Türkiye, gazetecilerin haber alma haklarının engellendiği, yaptıkları haber dolayısıyla tutuklandığı, faili meçhul cinayetler de dahil olmak üzere öldürüldüğü, işini yaparken tartaklandığı, yaptıkları haberin içeriğine müdahale edildiği, yayınların içerikleri yüzünden toplatılması gibi yasaklamalara ve cezalandırmalara sıkça başvuru olan bir ülke görünümünden çıkamamıştır.

AB'nin İletişim Politikalarında Öne Çıkan Konular

AB'nin iletişim politikalarına konumuz açısından bakacak olursak, iletişim politikalarında en önemli noktanın bu alanda da ortak bir politika oluşturmak olduğu söylenebilir. Bunun yansıması olarak görsel- işitsel alanda ortak bir politika oluşturmak amacıyla özellikle “iletişim konusundaki mevzuatını oluşturan” (Bek, 2003: 253) ve 1989 yılında kabul edilip 1997 yılında güncellenen Avrupa Birliği Sınır Tanımayan Televizyon Direktifi ile Direktifte yer alan esaslar doğrultusunda, Birliğe üye ülkelerde yayıncılık alanında birlik ve beraberliği sağlamak amacıyla oluşturulan Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi önemli yer tutar (Çakır ve Gülnar, 2007: 213). AB üye

olacak devletlerden bu alandaki mevzuatlarını Avrupa Sınırsız Televizyon Direktifi'nde sıralanan; tanımlar, yetki alanı, kabul özgürlüğü, milliyet ayrımcılığı, Avrupa çalışmaları ve bağımsız çalışmaların teşviki, reklamcılık ve tele-alışveriş, küçüklerin korunması, radyo ve televizyon işletmeciliğinde yabancı sermaye hisselerindeki kısıtlamalarla ilgili uyumsuzlukların giderilmesi gibi konularda uyumlaştırılması üzerinde durmaktadır. Birliğin iletişim politikalarında bir başka önemli nokta ifade ve iletişim özgürlüğü ilkesidir ki, bu da tarihsel olarak kökenleri 1950 yılında Roma'da imzalanan ve Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 10. maddesine dayanmaktadır ve bu madde üye ülkelerin basın, radyo ve televizyon düzenlenmesine ilişkin mevzuatının kaynağını oluşturmaktadır (Kutay ve Özçeri, 2006: 17-18). Bunun yansıması olarak AB üye olacak ülkelerden Birlik ile uyum sağlaması için mevzuat değişiklikleri talep ederken, özellikle şiddet içermeyen fikirlerin cezalandırılmaması ve mevzuat hükümlerinin de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'nin kararları doğrultusunda yorumlanmasının altını çizmiştir. Birliğin iletişim politikalarında diğer bir önemli nokta ise, radyo ve televizyon yayıncılığında yerel dilin kullanılması olarak belirtilebilir. Bunun kökenleri de 1991 Maastricht Antlaşması ve 1997 Amsterdam Antlaşması'nda da yer verilen temel felsefe olarak "çokkültürlülük anlayışına dayanan ve Birliği siyasi ve kültürel bütünlüğe götüren Kopenhag Siyasi Kriterleri'nde de "Azınlıkların Korunması" başlığı altında ifadesini bulan anlayışta aramak gerekir (Timisi, 2003: 99-100). AB bu konuda da üye olacak devletlerde mevzuat değişiklikleri talep ederken bu konu üzerinde de önemle durmaktadır. Birliğin iletişim politikalarında önemli bir yere sahip olan telekomünikasyon politikasında ortak bir politika gütmeye amaçlı başat rol oynamakla birlikte bu politikada önceleri teknolojik gelişim sağlayarak rekabet gücünü artırmak hedeflenmiş; fakat daha sonra deregülasyon sürecindeki özelleştirmelerle birlikte, bu alanda küreselleşmeyi yakalayacak "piyasa görüşü" önem kazanmıştır. (Başaran, 2003: 170-184). Bu yüzden AB üye olacak ülkelerin bu alanı rekabete açması üzerinde önemle durmaktadır.

Türkiye'nin AB'ye Üye Olma Yolunda "Düşünce Özgürlüğü" Sorunu

Türkiye, 1963 yılında imzaladığı Ankara Antlaşmasıyla AB ile (o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu) ilişkilerini başlatmıştır. Bu ilişkinin kökenini,

Osmanlı Dönemi'nde toprak kaybına dayalı olarak başlayan Batılılaşma hareketleriyle de ilişkilendirmek mümkündür. Türkiye'nin AB ile ilişkileri, aralarında halledilemeyen sorunlardan ötürü kesintilerle sürmektedir ve bu sorunlar içinde “demokrasi ve insan hakları” ile birlikte, düşünce özgürlüğü önemli yer tutar.

Türkiye'de 1980 sonrası izlenen neo-liberal politikalar içinde AB ile ilişkilerin geliştirilmesi de önem kazanır ve bu konuda girişimlerde bulunulur. Bunlara kısaca bakmak gerekirse; dönemin ANAP iktidarı zamanında Nisan 1987 yılında AB'ye üyelik başvurusu yapılmış ve bu başvuru yapılmadan önce AB'nin önemle üzerinde durduğu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) kişisel başvuru hakkı, Ocak 1987 yılında kabul edilmiştir. Öte yandan, anayasa değişiklikleri yapılmış; TCK'nun düşünce özgürlüğü yönünden tartışmalı olan 141 ve 142. maddeleri ve Türkçe'den başka bir dilin kullanılmasını engelleyen kanun (2932 sayılı) kaldırılmıştır. AB bu değişiklikleri olumlu bulmakla birlikte, 17 Aralık 1989 tarihinde yaptığı açıklamada, “Türkiye'yi AB ile tam üyelik müzakerelerinin başlaması konusunda yetersiz” gördüğünü açıklamıştır.

Türkiye-AB ilişkilerinde 1990'lı yıllar ise daha çok terör ve “Kürt sorunu” etrafında “gerilimli” sürmüştür. 1996 yılında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması öncesinde Türkiye, Avrupa Komisyonu'nda yer alabilmek amacıyla 1995 yılında anayasa değişiklikleri yanında Terörle Mücadele Yasası'nın düşünce özgürlüğü yönünden kısıtlayıcı bulunan 8. maddesini değiştirmiştir (Usul, 2002: 13).

AB, 1990'ların başlarından itibaren Orta ve Doğu Avrupa'ya doğru genişleme politikası izlemiştir (Dartan ve Hatipoğlu, 2005: 15) ve bu politika içinde 1993 yılında yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, aday olacak ülkelerin uymakla yükümlü oldukları kriterleri belirlemiştir (Usul, 2002: 11-12). Bunlar “siyasi, ekonomik ve topluluk müktesebatına uyum kriterleri” dir (Palabıyık ve Yıldız, t.y: 85). Bunlar içinde konumuz açısından önemli olan “siyasi kriterlerdir” ve bu da “demokrasi ve hukukun üstünlüğü” ve “insan hakları ve azınlıkların korunması”nı içermektedir (Usul, 2002: 13).

Türkiye AB'nin genişleme sürecinde, bu süreçte “yer almak istediğini” 1996 yılında Birliğe iletmiştir (Özer, 2006: 73). Ancak “AB Komisyonu tarafından 1997 yılı ortalarında yayınlanan ve bu yeni genişlemenin stratejisini belirleyen ‘Gündem 2000’ raporunda Türkiye” yer almamış ve bunun üzerine Türkiye, Birlik ile ilişkilerini askıya almıştır. Türkiye'nin Birliğe aday ülke olarak kabulü 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi'nde olmuştur (Dartan ve Hatipoğlu, 2005: 16). AB tarafından 8 Kasım 2000

tarihinde ise, Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi açıklanmıştır ve bu belgede en önemli bölüm “güçlendirilmiş siyasi diyalog ve siyasi kriterlere” ayrılmış ve kısa vadede (2001 yılına kadar) yerine getirilmesi beklenen bazı değişiklikler içinde, “ifade ve vicdan özgürlüğüyle ilgili anayasal ve yasal güvenceleri güçlendirmek” yanında “Türk vatandaşlarının Türkçe dışında kendi anadillerinde televizyon ve radyo yayını yapmalarını yasaklayan her türlü hukuki düzenlemeyi kaldırmak” yer almıştır.

AB'nin Katılım Ortaklığı Belgesi'nde sözü geçen orta vadeli değişikliklerden kastedilen ise, 2004 yılıdır; ve bu yıla kadar yapılacak değişiklikler içinde, Milli Güvenlik Kurulu'nun sivilleştirilerek AB üyesi ülkelerdekine benzer hale getirilmesi ve ülkede yaşayan azınlıkların eğitim hakları da dahil tüm kültürel haklarının güvence altına alınması da öngörülmüştür (Çelebi, 2002: 149-150). Türkiye bu konuda, “Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı”, kısaca Ulusal Program adı altında “Avrupa Birliği'ne tam üyelik süreci içinde kısa ve orta vadede gerçekleştirilmesi öngörülen çalışmaları” açıklamıştır. Konumuz açısından Ulusal Programı ele alırsak bu programa göre Türkiye, “siyasi kriterler” açısından “demokrasi ve insan hakları alanlarında reform sürecinde öncelikle anayasayı gözden geçirmeyi böylece bu değişikliklerin bu konudaki yasal düzenlemelerin de çerçevesi olacağını” öne sürmekte ve “başta düşünce ve ifade özgürlüğü olmak üzere bireysel insan hak ve özgürlüklerinin daha da geliştirilmesi” olmak üzere kısa ve orta vadede bir dizi yasal ve idari tedbir alınmasını öngörmektedir.

Ulusal Programda “müktesebat uyumu” başlığı içinde, “sermayenin serbest dolaşımı” alt başlığında ise “yabancıların yatırım ve ticari faaliyetleri kapsamında sınırlayıcı hükümler ihtiva” ettiği için 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun da uyum açısından gözden geçirileceği taahhüt edilmektedir. Programda, “şirketler hukuku” başlığı altında da, 2001 yılı içinde fikri mülkiyet alanındaki uluslararası anlaşmalara (WIPO - Intellectual Property Organisation - Telif Hakları ve WIPO İcralar, Fonogram Anlaşmaları) taraf olunacağı öngörülmektedir. Ayrıca bu konuda kurulması hedeflenen 12 “ihtisas mahkemesi” için de AB'den mali yardım talep edildiği belirtilmektedir. Ulusal Programda “telekomünikasyon” başlığı altında, daha önce bu alanla ilgili kanunları değiştiren 4502 sayılı kanunun çıkarıldığı ve Telekomünikasyon Kurumu tarafından çıkarılacak yönetmelik ve diğer düzenlemelerle de AB ile bu konudaki uyumsuzlukların

giderileceği öngörülmektedir. Ayrıca “bilgi güvenliği ve kişisel bilgilerin işlenmesi ve serbest dolaşımı konusunda da Türk mevzuatının” AB’ye uyumlu hale getirilmesi için gerekli altyapının hazırlanacağı taahhüt edilmektedir.

Programda, “kültür ve görsel işitsel politika” başlığı altında ise, 3984 sayılı Radyo Televizyon Kanunu’nun AB Sınır Aşan Televizyon, “Television Without Frontiers” direktifine uyum sağlaması gerektiği belirtilmektedir (*Resmi Gazete*, 24 Mart 2001). Türkiye’nin açıkladığı Ulusal Program, birkaç noktada AB’nin açıkladığı KOB ile örtüşmemiştir ve bunlardan biri de Ulusal Programın, “Türkçe’den başka dillerde yayın ve eğitim yasağının kaldırılmasını” içermemesi olmuştur (Çelebi, 2002: 149-150). Türkiye, AB’ye tam üye olmak için Ulusal Programı’nda öngördüğü reformları “hızla” yapmaya başlamıştır. Bu hızın anlamı, AB’den biran önce müzakere tarihi alabilmektir. Bunun için de Anayasada 2001, 2002, 2003 ve 2004 yıllarında değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerde “hak ve özgürlüklerin daha da artırılması, dil ve yayın yasağının kaldırılması, düşünce ve anlatım özgürlüğünün gerçekleştirilmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. maddesine uygun olarak adil yargılanma hakkının sağlanması” gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Korkmaz, 2005: 228).

Türkiye’nin AB’ye üye olabilmek için temel koşul olan siyasi kriterleri biran önce yerine getirme konusundaki hız ve kararlılığını gösteren belgelerden biri, 2003 Ulusal Programı’dır. Bu belgede, 2001 Programında öngörülenlerden yapılanları ve yapılması öngörülenler sıralanmakla birlikte, özellikle yapılacakların müzakerelerin başlamasından sonra da sürebileceği, yapılan değişikliklerin uygulamadaki aksaklıklarının gidermeye çalışıldığı belirtilmiş ve yapılacaklar konusundaki kararlılığın altı 2004 Haziran işaret edilerek çizilmiştir (*Resmi Gazete*, 23 Temmuz 2003). Bu kararlılık belirtme özellikle, AB Konseyi tarafından 14 Nisan 2003 tarihinde kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi’nde eleştiri konusu olan “uygulama” için de bir cevap niteliğinde olmuştur. Türkiye’nin bu konuda kararlılığını ve hızlılığını gösteren bir nokta da, kısa zamanda mevzuatında köklü değişiklikleri içeren düzenlemeleri gerçekleştirmiş olmasıdır. Türkiye, 6 Ekim 2004 yılında açıklanan AB Komisyonu İlerleme Raporu’nda belirtildiği üzere “siyasi kriterleri gerekli ölçüde” karşılayacak duruma gelebilmek için anayasanın 43. maddesini değiştirmiş, 66 yeni kanun -bunlar içinde konumuzu oluşturan “uyum yasaları” da yer alır - 29 yönetmelik ve bir tüzük çıkarmış, 49 genelge yayınlamış ve 28 adet uluslararası sözleşmeyi onaylamıştır

(Birand, *Posta*, 14 Temmuz 2004). Bunun üzerine, Avrupa Konseyi de, Brüksel’de 17 Aralık 2004’te yapılan Avrupa Birliği Zirvesi’nde, İlerleme Raporu’nu da gözönünde bulundurarak “Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini tatmin edici bir şekilde yerine getirdiğine kanaat getirerek”, Türkiye ile katılım müzakerelerinin 3 Ekim 2005’te başlatılmasını kararlaştırmıştır (Şen, 2005: 72).

AB’ye Uyum Sürecinde Çıkarılan “Uyum Yasaları’nda Düşünce Özgürlüğü Sorunu

Türkiye, AB’ne uyum sürecinde özellikle Birliğe üye olabilmenin önkoşulu olan Kopenhag Siyasi Kriterleri’ne uyum konusunda gerekli düzenlemeleri hızlı bir şekilde yapmak için birkaç yasada değişiklik içeren “uyum yasa paketleri” çıkarmış ve kamuoyunda bunlara kısaca “uyum paketleri” denilmiştir. Bugüne kadar TBMM’ye getirilip yasalaşan paketlerin sayısı 9’u bulmuştur. Bunların üç tanesi V. Ecevit Hükümeti (28 Mayıs 1999-18 Kasım 2002) zamanında çıkarılmıştır. Bu arada Türkiye’de, 3 Kasım 2002 seçimleriyle birlikte iktidar el değiştirmiş ve AKP tek başına iktidar olmuştur. Yeni iktidar AKP Hükümetinin Türkiye’nin AB’ye katılım sürecine ve Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesi amacıyla başlatılan reform sürecine bağlılığını açıkça ifade ettiği bu dönemde, muhalefet partisi olan CHP de iktidara destek vermiştir. AKP Hükümeti zamanında da dokuz uyum paketinden diğerleri çıkarılmıştır.

Türkiye bu uyum paketlerinde iletişim alanında da AB’ye uygun mevzuat değişiklikleri yapmayı amaçlamış ve özellikle fikir özgürlüğünü genişletmeye çalışmıştır. Bunun için de Türk Ceza Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, Basın Kanunu, 3984 Sayılı Radyo ve Televizyon Kanunu gibi kanunlarda değişiklikler yapmıştır. Bu süreçte TCK’nun 158, 159, 311, 312 ve 301. maddeleri değiştirilmiş bunlardan 159, 311 ve 312. madde değişiklikleri uyum paketleri ile gerçekleştirilmiştir. AB’nin fikir özgürlüğü anlayışında temel olan şiddet içermeyen fikirlerin cezalandırılması ilkesi için Terörle Mücadele Kanunu’nun 7. ve 8. madde değişiklikleri de yine bu uyum paketleri ile gerçekleştirilmiştir. Öte yandan AB’nin önemle üzerinde durduğu, Türkçe dışında geleneksel dillerde de yayın yapılmasına olanak verilmesi de uyum paketleri içinde yer alan RTÜK Kanunu değişiklikleri ile gerçekleştirilmiştir. Türkiye’nin ulusallaşma çerçevesinde gördüğü ama Birliğin yapısına/anlayışına ters olan anayasa/devletin birliği, toprak bütünlüğü, laiklik, devlet kurumlarına saygı ve tek

dil-tek millet gibi değerlere ilişkin olan yukarda saydığımız madde değişiklikleri de sorunsuz bir biçimde gerçekleşmemiştir. Bu yönden paketlere bakınca değinilmesi gereken noktalardan biri, madde değişikliklerinin tek pakette gerçekleşmemesidir. Örneğin 19 Şubat 2002 tarihinde çıkarılan *Birinci Uyum Paketi*'nde TCK'nun 159. madde değişikliğinde “Devlet ve kurumlarına hakaret suçu için öngörülen hapis cezalarında indirimine gidilip para cezaları kaldırılırken” (Günüğur, 2003: 343), bu değişiklikte suçun tanımının korunmuş olması AB Komisyonu'nun *2002 İlerleme Raporu*'nda (24) eleştiri konusu olduğu için aynı madde değişikliği 3 Kasım 2002 tarihinde çıkarılan *Üçüncü Uyum Paketi*'nde yeniden ele alınmış ve bu kez “sadece eleştirmek amacıyla yapılan yazılı, sözlü ve görüntülü düşünce açıklama” ceza kapsamından çıkarılarak böylece daha önce değindiğimiz AB'de fikir özgürlüğünün temeli olan AİHM'nin 10. maddesine uyum sağlanmaya çalışılmıştır (İlkiz, 2003: 59). Ancak bu değişiklik yine yeterli olmamış ve bu madde 7 Ağustos 2003 tarihinde çıkarılan *Yedinci Uyum Paketi*'nde yeniden düzenlenerek Devlete ve kurumlarına karşı işlenen suçların cezalarında, *Birinci Uyum Yasa Paketi*'nde olduğu gibi tekrar indirimine gidilmiş; ayrıca bu eylemlerin sadece eleştirmek amacıyla yapılan düşünce açıklamalarını içermesi halinde de cezalandırılmaması benimsenmiştir (*Resmi Gazete*, 7 Ağustos 2003). Bu uyum paketlerinde maddeler değiştirilirken ya da düzenlenirken ortaya çıkan ikinci bir nokta da, yeni bir hükmün ortaya çıkarılmasıdır. Bu yönden düşünce özgürlüğü yönünden çok tartışılan TCK'nın 312. madde değişikliğinde “kamu düzeni için tehlikeli olma unsuru, suçun unsurları arasına yerleştirilerek” (İlkiz, 2003: 51) AB ile uyum sağlanmaya çalışılmakla birlikte maddenin 3. fıkrasına getirilen “halkın bir kısmını aşağılayıcı ve onurunu zedeleyecek bir şekilde tahkir eden kimsenin cezalandırılması” yeni bir hüküm olarak ortaya çıkmış ve hükmün yeri de tartışma konusu olmuştur (Yurtcan, 2004: 13) ve AB Komisyonu tarafından da eleştirilmiştir. Bu konuda üçüncü bir nokta olarak, yıllardır terörle uğraşan bir ülke olan Türkiye'nin, Terörle Mücadele Kanunu değişikliklerinde zorlandığı söylenebilir. Daha önce değindiğimiz gibi Türkiye bu kanununun düşünce özgürlüğü yönünden kısıtlayıcı bulunan 8. maddesini 1995 yılında değiştirmiştir. *Uyum Yasa Paketleri*'nin de, birincisinde de 7. ve 8. madde değişikliklerini gerçekleştirmiştir. Bu kanunun 7. maddesinde yapılan değişiklik, örgütlerle ilgili propaganda yapanların cezalandırılması için “terör yöntemlerine başvurmayı özendirme şartı” getirilmiştir. Bu yasanın 8.

maddesinde yapılan değişiklikte ise, propaganda suçu yeniden tanımlanmış ve buna göre suç oluşturan eylemleri yayıncı işleyenlere verilen cezalarda ve propaganda suçunun işlenmesi halinde ilgili radyo ve televizyon kuruluşunun yayından men edileceği sürelerde indirimle gidilmiş (*AB Uyum Yasa Paketleri*, 57) ve para cezaları 1-3 milyar arasında belirlenmiştir (*Resmi Gazete*, 19 Şubat 2002). Bu madde değişikliğinde, cezalandırılan eylemler arasında içeriği yönünden kapsamlı olan “görüntülü propaganda” eklenmesi öne çıkmıştır (Yurtcan, 2004: 13) ve bu değişiklik AB Komisyonu’nun 2002 Türkiye İlerleme Raporu’nda eleştiri konusu yapılmıştır. Ayrıca madde değişikliğinde yeniden belirlenen para cezaları da İlerleme Raporu’nda yüksek bulunmuştur (*İlerleme Raporu*, 2002: 25). Bu konuda son bir nokta, AB’nin önemle üzerinde durduğu yerel dillerde yayın konusunun da zorlanarak çözülmeye çalışılması olarak belirtilebilir. Bu konuda daha önce belirttiğimiz gibi Türkiye, “Türkçe’den başka bir dilin kullanılmasını engelleyen” 2932 sayılı Kanunu AB’ye üyelik başvuru yapmadan önce kaldırmıştır. Anayasanın 2001 yılında yapılan değişikliklerinde ise “yasaklanmış dil” hükmünü içeren 26. madde değişikliğini gerçekleştirmiştir (Yurtcan, 2004: 21). Bu süreçte ise, 9 Nisan 2002 tarihinde yürürlüğe giren *İkinci Uyum Paketi* ile değiştirilen 26. maddeye uygun olarak Basın Kanunu’nda yer alan “yasaklanmış dil” kavramı kaldırılmıştır. Yine yerel dilin kullanılması ile ilişkilendirilecek bir düzenleme olarak 3 Kasım 2002’de çıkarılan *Üçüncü Uyum Paketi*’nde yer alan “Farklı Dil ve Lehçelerde Yayın ve Öğrenim”dir (İlkiz, 2003: 59). Fakat bu konuda asıl değinilmesi gereken nokta, 19 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe girilen *Altıncı Uyum Paketi*’nde, Birlik ile Türkiye arasında sorunlu olan “Türkçe dışında yayın” konusunda yeni bir açılım daha getirilmekte ve bu yayın olanağı hem TRT’ye hem de özel televizyonlara tanınmaktadır. Değişikliğe göre, RTÜK’ün bu konuda yönetmelik çıkarması da belli bir süreye bağlanmıştır (*Resmi Gazete*, 19 Temmuz 2003). AB Komisyonu’nun Aralık 2003 yayınladığı İlerleme Raporu’nda bu düzenleme ele alınmış ve halen Türkçe dışında yayın yapılmaması eleştiri konusu olmuştur (*İlerleme Raporu*, 2003: 28). Bunun ardından RTÜK sözkonusu yönetmeliği 25 Ocak 2004 tarihinde çıkarmıştır. Bu konuda bir başka gelişme ise, özel kanallardan önce kamu televizyonu olan TRT’de Kürtçe bir kanalın yayına başlamasıdır ki, bu gelişme iktidarın kararlı tutumunun bir göstergesi olmuştur.

Bunlar dışında da AB'ye uyum çerçevesinde iletişim politikalarına yön veren kanunlar çıkarılmıştır. Bunlar, daha önce değindiğimiz telekomünikasyon alanında serbestleşmeyi sağlamak amacıyla düzenleyici bir kurulun (Telekomünikasyon Kurumu) kurulmasına olanak veren 4502 sayılı yasa ile bu alanda özelleştirmeyi sağlayacak olan 4673 sayılı yasa, 4982 sayılı Bilgi Edinme Kanunu, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu, 4676 sayılı RTÜK Kanunu ve yeni TCK ve Basın Yasası'dır.

Sonuç Yerine

Türkiye'de iletişim politikalarını belirleyen mevzuat ile kurumlar ve kurullar başından beri Batı örnek alınarak oluşturulmuştur. Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde ise, bu örnek alma yerini kurumsal bir yapı olan Avrupa Birliği'nin belirlediği iletişim politikalarına bırakmıştır. Türkiye bu süreçte, Birliğe üye olmanın önkoşulu olan Kopenhag Siyasi Kriterleri'ni yerine getirmek için öteki alanlarda olduğu gibi iletişim alanında da mevcut mevzuatını, kurumlar ve kurullarını gözden geçirmiş ve Birliğe uygun hale getirmeye çalışmıştır.

Bu süreçte iki özellik öne çıkmaktadır. Bunlardan biri, Türk Hükümetleri'nin Avrupa Birliği'nden müzakere tarihi alabilmek için değişiklikleri hızlı bir biçimde yapmaya çalışmalarıdır. Burada ele aldığımız ve içinde iletişim alanıyla ilgili düzenlemelerin de yer aldığı "uyum yasa paketleri" de bu özelliğin bir sonucudur. Fakat bu kadar kısa zamanda yapılan değişiklikler ister istemez uygulamada "uyum sorunlarını" ortaya çıkarmış, bu konu İlerleme Raporları'nda eleştiri konusu olmuştur. Bunun üzerine, Türk Hükümeti 2003 Ulusal Programı'nda bu sorunun giderileceği konusunda söz vermiştir.

Sürecin ikinci özelliği ise, Türk Hükümetlerinin değişiklikleri yaparken olabildiğince "ulus-devlet" anlayışını korumaya çalışmasıdır. Bu açıdan bakıldığında uyum konusunda en sancılı nokta fikir özgürlüğü anlayışında ortaya çıkmıştır. AB'nin şiddet içermeyen fikirlerin cezalandırılmaması temeline dayanan fikir özgürlüğü anlayışı, Türkiye'nin ulusal değer anlayışıyla, siyasal kültürü ile örtüşmemiştir. Buna rağmen Türkiye, ulusal değer olarak baktığı bütünlük, birlik, tek dil gibi kavramları güvence altına alan mevzuatını, AB Komisyonu İlerleme Raporları doğrultusunda değiştirmeye çalışmıştır. Fakat yapılan değişiklikler de uygulamada bu değerleri korumaya yönelik başka maddelerin devreye sokulmasıyla AB'nin bu konuda tepkisini

çekmiştir. Birlik, özellikle uygulamada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümlerine uyum gösterilmesi üzerinde durmuştur. Bunlara rağmen özellikle fikir özgürlüğü açısından temel kanunlar olan Basın Kanunu ile TCK'nın daha demokratik hale geldiğini söylemek mümkündür. Genel olarak da Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde egemen kılınmaya çalışılan demokratik anlayışın, AB süreci kesintiye uğramadığı sürece Türkiye'nin iletişim politikalarında etkin olacağı söylenebilir.

Kaynakça

- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2002). *Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu*. 17 Mayıs 2009 tarihinde http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf'ten alındı.
- _____ (2003). *Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu*. 17 Mayıs 2009 tarihinde http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf'ten alındı.
- _____ (t.y.). *Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi*. 17 Mayıs 2009 tarihinde http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf'ten alındı.
- Aziz, A. (1994). 3984 Sayılı Radyo ve Televizyon Yasası. *İLEF Yıllık 93* içinde (ss. 25-72). Ankara: A.Ü. İletişim Fakültesi.
- Başaran, F. (2003). Telekomünikasyon Politikaları: Avrupa Birliği ve Türkiye. M. G. Bek (Der.). *Avrupa Birliği ve Türkiye'de İletişim Politikaları* içinde (ss. 165-204). Ankara: Ümit.
- Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. (2002). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Ankara: Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü.
- Bek, M. G. (2003). Küreselleşme, Ulus-Devlet ve İletişim: Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki İletişim Politikalarına Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme. M. G. Bek (Der.). *Avrupa Birliği ve Türkiye'de İletişim Politikaları* içinde (ss. 237--286). Ankara: Ümit.
- Birand, M. A. (14 Temmuz 2004). Yapılan Değişiklikler İnsanı Hayrete Düşürüyor. *Posta*.
- Çakır, G. ve Gülnar, B. (2007). Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Televizyon Yayıncılığına Yönelik Düzenlemeler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 207-223. 17 Temmuz 2009 tarihinde http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/mak...pdf'ten alındı.
- Çelebi, A. (2002). *Avrupa: Halkların Siyasal Birliği*. Metis: İstanbul.

- Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Tasarısı Adalet ve İçişleri Komisyonları Raporları (1/282)/S Sayısı 3. (2 Ocak 2003). *TBMM Tutanak Dergisi*. Dönem:22. Yasama Yılı:1.
- Dartan, M. ve Hatipoğlu, E. (15 Ocak 2005). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Analizi. *İkibinyirmiüç*, 15-25.
- Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2004). *Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri*. Ankara: Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği.
- Erdoğan, İ. (1997). *İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş*. Ankara: İmge.
- Günoğur, H. (2003). *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri*. Ankara: Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi.
- İlkiz, F. (2003). Yakın Tarihimizde İktidarların Basına Yaklaşımı. L. D. Tılıç (Der.). *Türkiye'de Gazetecilik* içinde (ss. 37-63). Ankara: ÇGD.
- Kaya, R. ve Alemdar, K. (1993). *Radyo ve Televizyonda Yeni Düzen*. İstanbul: TOBB.
- Kaya, R. (2009). *İktidar Yumağı*. Ankara: İmge.
- Kejanlıoğlu, D. B. (2004). *Türkiye'de Medyanın Dönüşümü*. Ankara: İmge.
- Korkmaz, F. (2005). *Tarihsel Süreçte Türkiye'de Basın Özgürlüğü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Kutay, P. ve Özçeri, A. (2006). *Avrupa Birliği'nde Medya Hukuku ve Uygulamaları*. İstanbul: Televizyon Yayıncıları Derneği.
- Öngören, M. T. (1995). *İletişim Notları*. Ankara: ÇGD.
- Özer, M. A. (2006). Avrupa Birliğine Tam Üyelik Yolunda Son Gelişmeler. *Türk İdare Dergisi*, 69-99.
- Palabıyık, M. S. ve Yıldız, A. (t.y.). *Avrupa Birliği*. Ankara: ODTÜ.
- Şen, F. (2005). Avrupa Yolunda Türkiye. *Finans*, 70-77.
- Timisi, N. (2003). Anadilde Yayın: Avrupa Birliği ve Türkiye. M. G. Bek (Der.). *Avrupa Birliği ve Türkiye'de İletişim Politikaları* içinde (ss. 97-134). Ankara: Ümit.
- Toroslu, N. (1999). Medya ve Hukuk: Basın Özgürlüğü ve Sınırları. K. Alemdar (Der.). *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar* içinde (ss. 56-84). İstanbul: Afa.
- TRT Web Sayfası. (t.y.). *Tarihçe*. 17 Mayıs 2009 tarihinde <http://www.trt.net.tr?Kurumsal/Tarihçe.aspx>'den alındı.
- Usul, A. R. (Şubat 2002). Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyeliği Sürecinde Siyasi Kriterler Sorunu: Dün, Bugün ve Yarın. *Stratejik Analiz*, 9-21.
- Yeni suçlarımız Oluyor. (15 Şubat 2005). *Evrensel*.
- Yurtcan, E. (2004). *Uyum Yasaları ve 2001 Anayasa Değişikliği*. İstanbul: Kazancı.